

слідчого НКВД, Кацнельсона, чергуючись у цій ролі з відомим актором Олександром Яковлевим.

Після вистави "Самодури" та "Камінного господаря" логічним було звернення Гірняка-режисера до нової драми драматурга Юрія Косача "Облога" (прем'єра 23 березня 1943 р.), що давала акторам вправу виступити у віршованому тексті. Драматург побудував свій твір на темі з часів Хмельницького. Місцем дії обрав дім італійського архітекта Карло Дольче в опанованому поляками українському місті під час його облоги військами Хмельницького. В цей дім драматург уводить сина Хмельницького Тимоша, що має підготувати підкоп з будинку Дольче до близької фортеці.

Тиміш під ім'ям архітекта Дель Акви зустрічається в домі Дольче з його жінкою, красунею Беатріче і робить її з настроєної проти Хмельницького своєю спільницею, яка подає гасло козакам для здобуття фортеці. Любовну інтригу веде Бербецький, закоханий у донну Беатріче, який відчуває в "архітекторові" Дель Аква свого суперника, кидає підозру на нього Дольче, і, нарешті, обвинувачує архітекта з дружиною в зраді. Але коли вже місто здобуте, програє. Його заарештовують, а всі (включно з подружжям Дольче) йдуть на бенкет до гетьмана Хмельницького.

Архітектоніка "Облоги" нагадує в принципові засади романтичної мелодрами. В ній є чотири головні характери: герой (Тиміш, що виступає під маскою Бернардо Дель Аква), героїня (якою є донна Беатріче), чорний характер (Бербецький, суперник Тимоша) та комедійний характер для пожвавлення дії (Дольче). Його грав Гірняк, створивши образ епікурейця, людини закоханої в мистецтво й добрі вина, але не без боязні, що його козаки візьмуть "на дибу".

Дбаючи й надалі про ефективні засоби розвитку актора й плекання мистецького смаку глядача, Гірняк як режисер удруге звернувся до К. Гольдоні, поставивши його комедію характерів (без складної інтриги), "Хитру вдовичку" (прем'єра 17 червня 1943 р.), де в головній ролі Розуари виступила Добровольська. Гірняк, обтяжений працею режисера, залишив за собою лише роль француза Лебльо, одного з претендентів на руку спритної вдовички і, за висловами критики, успішно провів її. Ніяк не з меншим успіхом провела свою роль і Добровольська.

21 вересня 1943 р. драматичний сектор ЛОТ'у показав "Гамлета" Шекспіра в режисурі Гірняка. До цієї вистави ансамбль готувався старанно. Це була перша вистава цієї трагедії на українській сцені. До сьогодняшнього дня вона цілковито замовчується радянською пресою, а першу виставу її приписують Харківському Театрові ім. Шевченка, де в назовній ролі виступив Я. Геляс, який у виставі ЛОТ'у грав роль Першого Актора. Режисерська лабораторія "Березоля" в минулому часі розробляла проєкт постанови цієї трагедії, але до вистави не дійшло через розгром театру і ліквідацію режисерського штабу. З ініціативи режисера Я. Бортника (колишнього члена режисерського штабу "Березоля") Дніпропетровський Театр ім. Шевченка звернувся з проханням до другого секретаря ЦК КП(б)У М. Хатаєвича

викликати з заслання Гірняка для ролі Гамлета. Хатаєвич дав згоду, але хвиля єжовського терору "змела" і його, і Бортника.

Перша вистава "Гамлета", створена Гірняком, з'явилася в дуже відповідальний момент української історії. Загально визнано, що "Гамлет" являє собою трагедію не тільки суспільства, опанованого злом, але глибинна суть трагедії полягає в усвідомленні зла. Ненависть проти зла творить патос трагедії. "Гамлет" в ЛОТ з'явився в момент історії, коли український народ усвідомив, що він опинився між молотом і ковадлом з двох сторін зла. Одне зло нищило друге. Падало одне зло, створене німецькими окупантами, а його заступало советське зло та ще й з підлою посмішкою (на зразок короля Клавдія), що під машкарою гуманних ідей несло з собою нелюдську безсердечність і криваву жорстокість.

Коли "режисерію драми", — оповідає В. Блавацький, — "взяв на себе Йосип Гірняк, ми спільно дуже довго і основно обмірковували обсаду п'єси, бо від правильної пов'язки цього питання залежав у великій мірі успіх нашого ризикового діла. Ясним і безсумнівним було те, що Й. Гірняк не може грати в "Гамлеті" ніякої ролі, бо переважні обов'язки поставника п'єси виключили цю можливість. Це було конечне, хоч невикористання такого визначного актора було не абиякою втратою для обсади "Гамлета"⁶.

Вистава "Гамлета" отримала добру критику не тільки в самому Львові. Дуже прихильно відгукнулася на виставу чеська преса ("Людове лісти" 3-го листопада). Похвалив її і місцевий німецький часопис "Лембергер Цайтунг" (стаття д-р Г. Гавсвальда). Німецькі актори прирівнювали гру В. Блавацького в ролі Гамлета до визначних німецьких Гамлетів — Віллі Біргеля та Рудольфа Фернау. Відомий український критик д-р Іван Німчук писав про режисерську роботу Гірняка:

"Львину заслугу в цій виставі має, очевидно, її режисер, Йосип Гірняк. Мало хто уявляв собі, який велетенський вклад праці, скільки знання... і нервів режисера коштує така вистава. Поставив Гірняк "Гамлета" реалістично, хоч деякий серпанок романтизму в ньому помітний. Режисер старався підкреслити вольовість і дійовість Гамлета, щоб глядач бачив перед собою сильну, повну задумів і пристрастей індивідуальність, яка вкінці падає тільки тому, що обставини були сильніші за неї. Отже, коли все пішло так успішно, коли львівські актори, незвичні до такого великого класичного твору, впорались як слід зі своїми нелегкими ролями і дали задовільні, навіть знамениті типи, то за це признання належить передусім талановитому і досвідченому режисерові"⁷.

До останньої постанови Гірняка в ЛОТ, "Ревізор" Гоголя (прем'єра

6. В. Блавацький, Прапрем'єра "Гамлета" на українській сцені, "Театр", ч. 2, Мюнхен-Авсбург, 1946, стр. 27.

7. І. Німчук, Вистава "Гамлета" у Львові, Наші дні, Львів, "Жовтень" 1943, стр. 8.

від свого театру до С. Петлюри в Проскуріві, що ніде не фігурує в його численних біографіях і т. п. Автор листа в скромности нічого не згадує про те, що його весь час оминають у згадках про головні ролі в "Березолі," хібащо за винятком кінозйомок у "Вендеті."

Вихід у світ праці Наталі Кузякіної "П'єси Миколи Куліша" знайшов відгук Гірняка в листуванні. Її праця, — пише він, — "це нова сторінка у нашому театрознавстві. Це глибока аналіза доби беззастережної співпраці драматурга з режисером. Вона визиває на турнір сучасних молодих і майбутніх дослідників."¹⁶ І далі на цю ж тему в наступному листі: "Думаю, що коли б Н. К. (Кузякіна) захищала свою докторську дисертацію "П'єси Миколи Куліша" на рідній землиці, то той номер не пройшов би. "Нар. Мал." і "Мина Мазенін" (вираз Гірняка) лежали б під десятима печатками, а Лесь і Гурович (Куліш) і далі угиналися б під збоченнями і помилками."¹⁷

Гірняк з Добровольською, живучи в Нью-Йорку, намагалися відвідувати все поважне й цікаве на світовій сцені. Так вони дивилися шекспірівську виставу англійського режисера Пітера Брука "Сон літньої ночі." Відразу у Гірняка виникли порівняння до тих сценічних інтерпретацій, що провадив Курбас ще на початку 1920-х років: "Колосальні технічні і матеріальні можливості, великої наснаги і культури актори роблять на сцені те, що ми робили у "Березолі" в 1922 і 23 роках в "Нові ідуть" і "Пошились у дурні." А у нас це робив учень Лесь — Ф. Лопатинський. З чистою рукою на серці заявляю: такого режисерського мислення і творчої інтуїції, якими був обдарований творець "Березоля" — я досі не зустрічав."¹⁸

Вистава "Гамлета" Шекспіра у Львівському Оперовому Театрі не знайшла висвітлення в "Споминах" Гірняка. Тим цінніше, що в листуванні з Стешенко знайшлися його думки як режисера цієї вистави, що й досі замовчується в радянській пресі. До послуг, як свідчить листування Гірняка,¹⁹ було сім перекладів "Гамлета;" він вибрав новий переклад літературознавця і письменника Михайла Рудницького, що, крім того, переклав для ЛОТ "Самодури" й "Хитру вдовичку" К. Гольдони та "Ревізора" Гоголя. В архіві митрополичої палати Гірнякові пощастило натрапити на автограф М. Лисенка, — пісні Офелії, яку композитор створив до вистави "Гамлета" в перекладі й режисурі М. Старицького 1878 р., і ця пісня увійшла до музичного оформлення Б. Кудрика.

Щодо своєї експлікації вистави "Гамлета," Гірняк писав до Стешенко: "Слідуючи за Курбасовою настановою, а саме: через нагромування якнайбільших труднощів, прямувати до назначеної мети, я націлювся на кількох зайців. Перш за все — повести акторів у світ найскладнішого драматурга і там попробував їх переплавити у зовсім

16. Лист 29 квітня 1971 р.

17. Лист 22 травня 1971 р.

18. Лист 9 липня 1971 р.

новий сплав, з якого згодом можна би було вишліфувати податливий матеріал для гіднішого театру, ніж той, який я застав на своїй батьківщині. Друге завдання, яке я поставив перед собою "у те люте время" запрезентувати людину, яка вміщує в собі Бога, але відкидає світ, створений Богом. До того ж мені здавалося, що Гамлет конденсував у собі багато того, що через тодішні окупаційні обставини лежало під десятима печатками всяких обмежень та цензурних заборон. А виворитись — ох, як хотілось!"¹⁹

Самому Гірнякові довелося багато виступати не тільки з читанням творів Шевченка поза виставами і в самих виставах, але й виголошувати доповіді про нього. Він цікавився і був широко ознайомлений з літературознавчими працями про Шевченка. У листуванні з Стешенко він, наприклад, ділиться враженнями від прочитаної книжки польського літератора Jerzy Jędrzejewicza "Nose ukrainskie albo rodowód geniusza" "Такого знання матеріялу, такої любови до об'єкту, такого талановитого аналітика треба було чекати стільки років, і то не на рідній Україні, а в сусідів, які не грішили особливою схильністю до "гайдамакуф."²⁰

В листуванні порушено й працю Курбаса з акторами.²¹ Гірняк поділяв її на два етапи: перший, що проходив у реалізації мистецької візії режисера, тобто втілення драматичного твору в сценічні рами і дію, а другий — робота Курбаса з акторами над образом і його триванням у виставі. Це тривання розкривало цілу панораму для актора часто одною інтонацією чи одним словом Курбаса. Одначе, коли актори чогось не могли дочекатися, тоді Курбас брався за показ і робив це бездоганно не тільки з акторами-чоловіками, але й акторами-жінками. Часом один штрих Курбаса — і актор відразу починав добре почуватися в своїй ролі, як це було у випадку зміни костюмів клоунів для Ляща і Свинки в "Чотирьох Чемберленах" на фраки.

Такими штрихами Курбас часто переміщував побутове забарвлення на монументальне звучання всього процесу, що відбувався, скажімо, на початку революції в перебудові психології селянства (для прикладу Гірняк у листуванні згадує Крушельницького в ролі куркуля Гната Гирі в "97" М. Куліша). Курбас порадив Крушельницькому змінити селянський грим на урядовця-чиновника царської доби, встромити праву руку в кишеню камізельки й підняти її вище нормального положення, а другу руку постійно тримати за спиною.²²

Гірняк спинається²³ і на творенні Курбасом масових сцен. Була

19. Ібід.

20. Лист 31 липня 1971 р.

21. Лист 26 січня 1972 р.

22. Лист 20 лютого 1972 р.

23. Ібід.